

v SSSR v uplynulých padesáti letech a měl charakter povýše oslavny a slavnostní. Historický materialismus, jak řekl akademik Kelle, je teoretickým základem výstavby socialistické společnosti, konkrétních výzkumů a vůbec všech společenských věd v SSSR. Hlavní společenskovední linie v SSSR spočívá v obhacování tradice historického materialismu. Období kultu znamenalo dočasnou dogmatizaci, fetišizaci Stalinových výroků a zjednodušování. Po překonání tohoto období se objevují nové problémy: výstavba komunismu, analýza problémů třetího světa, soudobý kapitalismus, vědeckotechnická revoluce, souvztah sociologie a filosofie. Z. Pešičová-Golubovičová hovořila o cestách a dilematech jugoslávské sociologie. Pokusila se o typizaci jednotlivých základních trendů v jugoslávské sociologii. Její referát byl zkratkou rozsáhlého, předem předloženého materiálu, který by — alespoň ve výtahu — měl být uveřejněn v našem sociologickém tisku. M. Jodl se z důvodů časové tísně omezil na deskripci současné sociologické práce v ČSSR a nárys jejích perspektiv. Z. Šafář se ve svém sdělení dotkl kompetence empirické sociologie a jejího vztahu k sociologické teorii. V. Dobrianov podal v obšířném přehledu stav sociologických názorů v Bulharsku. Definoval sociologii jako vědu o „sociologických zákonitostech společnosti“, přičemž sociologické zákonitosti definoval jako vazbu komponentů sociologické struktury společnosti. V další části svého referátu hovořil o problematice konkrétní výzkumné práce v Bulharsku. M. Rutkievič zaměřil svůj referát k otázkám sociální struktury socialistické společnosti v SSSR. Podle jeho názoru je i tato společnost třídní, podstatné kritérium je však dělba práce. Rozdíl mezi dělníky a inteligencí spočívá v rozdílném charakteru práce. Vývojové cesty jdou přes sblížení dělníků a rolníků, dělníků a inteligence. Autor referátu zdůraznil nutnost boje proti byrokratickým deformacím a zmínil se i o problematice tvorby vedoucích kádru; v této souvislosti zdůraznil význam kvality řídicí práce a význam zvyšování kvalifikace. Popovičův referát byl teoretickou úvahou o společenské struktuře socialistické společnosti. Autor odmítl ztotožňování této struktury se strukturou třídní jako nemístnou simplifikaci. Diferenciace podle charakteru práce je diferenciací pouze horizontální. Vertikální stratifikace společnosti se musí nutně koncentrovat kolem problému sociální moci. Vztahy mezi třídami a vrstvami socialistické společnosti jsou interpretovány v kategorii „družby“, zcela se však zapomíná na konkrétní konfliktnost zájmů; je to podle Popoviče paradoxní projev funkcionalismu. V další části svého referátu se Popovič zabýval dichotomickou kontrapozicí, která se dnes v Jugoslávii objevuje: čistá samospráva kontra etatismus. Tuto kontrapozici nelze podle autora absolutizovat, rozdíly je třeba chápat dialekticky, je třeba analyzovat konkrétní projevy různých trendů. Pak se Popovič vrátil k otázce distribuce sociální moci. Ekonomika je v socialistické společnosti podřízena politické moci. Proto je nutná demokratizace, která spočívá v decentralizaci a „depolitizaci“ politické moci.

M. Markov se ve svém referátu zabýval pohybem třídnosti v socialistické společnosti (neexistují zde už třídy v původním slova smyslu) a konkrétním výzkumem v oblasti třídní struktury. R. Weiding zdůraznil ve svém pojmově velmi přesně koncipovaném referátu úkol už dnes vědomě jednat v zájmu budoucnosti. Výzkumy mají být koncipovány tak, aby pozitivně ovlivnily prognostiku, plánování a řízení. Předpokladem vědecké práce dnešní doby je analýza stavu, podmínek dosavadního vývoje. Předpokladem je znát „informace“, výchozí data. Pohyb vědecké práce se musí dít v jednotě analýzy a prognózy. Výzkum plní svou funkci jediné tehdy, jestliže podává komplexní analýzu tak, aby mohla být umožněna maximální jistota prognózy.

Vzhledem k množství referátů byla diskuse ovlivněna časovou tísní. Z diskusních příspěvků zaslouží pozornost vystoupení A. Hegedúse (Maďarsko), R. Roška (ČSSR) a R. Supka (Jugoslávie). Hegedús konstatoval v některých referátech tendenci k homogenizaci. Upozornil, že se zcela nutně rozvíjejí různé školy a směry. Tyto školy v marxistické sociologii jsou podle jeho názoru spojeny s různými směry v marxistické filosofii. Dnes je nerealné preferovat integraci, homogenizaci marxistické sociologie. Důležitá je tolerance mezi různými směry, tolerance, která předpokládá i vzájemnou kritiku. R. Roško si ve svém diskusním vystoupení položil otázku, co to je sociologický element. Sociologie, má-li být exaktní, se musí snažit najít jakési „elementární částice“. Ty jsou obsaženy empiricky v sociální skutečnosti. Jde v podstatě o společenské role. Bez společenských rol se člověk nestává společenským člověkem. Člověk plní ve společnosti různé role a zároveň může v systému (například politickém) delegovat svou roli na jiného; nositelem společenské role však může být i věc, předmět.

R. Supek se ve svém diskusním příspěvku zabýval vztahem marxismu a funkcionalismu, vztahem strukturalismu a historismu. Sociologie se zabývá totálními sociálními fakty, přičemž platí, že jednu totalitu nelze redukovat na druhou. Strukturální přístup by se měl doplňovat historickým přístupem. Dnes nám spíše hrozí nebezpečí, že se stane obětí strukturalismu.

Popovičův referát vyvolal diskusi, které se velmi vášnivě zúčastnil Rutkievič. Podle jeho názoru přeceňuje Popovič význam „moci“ a nedoceňuje kritérium třídnosti. Zajímavá diskuse musela být brzy ukončena pro časovou tíseň.

* * *

Sobotní závěrečné zasedání pléna bylo věnováno výměně redakčních zkušeností a diskusi o formách spolupráce mezi redakcemi různých zemí. Plénem také schválilo návrh, aby příští, v pořadí již šestá porada se konala v Polsku, a to koncem října 1968.

I tato porada bude třídní, přičemž první den dopoledne bude přednesen referát (připravil jej polská delegace) na téma *Poznání a hodnocení* a pouze dopoledne se k němu bude diskutovat v plénu, a to jen z nejobecnějších hledisek, která mohou zaujmout také sociology. První den odpoledne v plénu porady se počítá s referátem (má jej připravit československá delegace) na téma *Vědeckotechnická revoluce a společenský pokrok*. Zásadní diskuse k tomuto referátu, která může zaujmout i filosofy, bude probíhat ještě první den v plénu. Druhý den připravované porady bude věnován jednání ve filosofické a v sociologické sekci. V obou sekcích budou předneseny kratší referáty na výše uvedené témata a bude probíhat speciální diskuse. Třetí den budou na pořadu organizační otázky.

Opatijská porada, třebaže měla také některé nedostatky (pro plénem nebyl připraven žádný sociologický referát), představuje nemalý krok v sérii dosavadních porad. Snad na žádné z nich nebyl dosud tak naléhavě formulován požadavek tvůrčího a smělého řešení všech otázek naší filosofie. Výměna názorů na této konferenci byla velmi otevřená a místy i bojovná. Přistoupilo se k jednání ve zvláštní sociologické sekci, kteréžto vymoženosti se sociologové na těchto poradách jistě už nikdy nevzdají.

Ke kladu porady také patří, že byly dohodnuty velmi konkrétní a realizovatelné formy spolupráce mezi některými redakcemi. My jsme se zavázali, že do konce září t. r. naše filosofické časopisy dodají deset článků (asi po 20 stránkách), které vyjdou jako zvláštní číslo bělehradské Filosofie.

Miroslav Jodl, Ludvík Tošenovský

Archív společenskovedních informací — nový pomocník empirické sociologie

Pravděpodobně ve všech zemích, které prodělávají konjunkturu empirických sociálních výzkumů, přijde okamžik, kdy si lidé odpovídní za tuto činnost uvědomí, jak marnotratně zacházejí s pracně získanými informacemi. Jediným dokumentem, který obvykle po výzkumu zůstává a ke kterému se někdy někdo ještě vrátí, je výzkumná zpráva. Data, na nichž je tato zpráva založena (přesněji řečeno, nosiče těchto dat), totiž děrné štítky, děrné nebo magnetické pásky a příslušné kódovací klíče, většinou zapadnou v archívech nebo se skartují. S nimi se také ztrácí mnoho dalších, obvykle nikde nezachycených metodologických a organizačních zkušeností výzkumníků.

Objevili se pak, často až dávno po uzavření výzkumu, problémy při jeho praktickém využití nebo při odborné diskusi, a je-li v této souvislosti zapotřebí některé závěry přezkoušet nebo přeformulovat, například na základě jiného třídění, není již primární materiál k dispozici, nebo je-li, nelze se v něm orientovat. Tato marnotratnost má negativní důsledky i pro vědecký status empirického společenského výzkumu. Je přece známo, jak mnohoznačnou interpretaci mnohdy primární materiál dovoluje a že do jeho zpracování

lze promítnout značnou dávku tendenčnosti. Právě tímto směrem je také vedena řada námitek proti platnosti závěrů sociologického výzkumu. Protože data o společenských jevech pravděpodobně vždy budou této povahy, je jednou z cest k zachování vědeckého statusu výzkumu vytvoření takové situace, kdy každý krok při analýze a interpretaci získaného materiálu bude možné kdykoliv opakovat a prověřovat. K tomu je ovšem zapotřebí mít tento primární materiál k dispozici.

Ukazuje se, že zachování primárního materiálu by mohlo ušetřit námahu i při pozdějších výzkumech stejných nebo podobných problémů. — Vzhledem k velké variabilitě zkoumaných situací nelze obvykle převzít výsledky již provedených výzkumů beze zbytku, mj. také proto, že původní způsob zpracování byl pravděpodobně zaměřen na poněkud odlišné podmínky. Potřebné informace by však někdy bylo možné získat pozmeněnými metodami analýzy z již existujícího materiálu — kdyby zůstal zachován. Mimoto z množství informací, které lze z primárního materiálu vytěžit, jich jedna analýza obvykle bere v úvahu jen malý zlomek a bylo by tedy přirozené ponechat tento materiál v rezervě pro další použití. Je celá řada dalších důvodů mluvících pro jeho zachování, např. možnost zevšeobecňovat z něho určité metodologické poznatky, poskytovat jej pro výcvik v analýze aj. Je samozřejmé, že s meritorními informacemi by bylo nutné uchovat i informace o metodách a kontextu jejich získávání.

Aby ovšem uchované informace mohly plnit právě vypočítané funkce, je nutné zabezpečit jejich centralizované uložení a přístupnost. Jen tehdy, bude-li materiál z většího počtu výzkumů různých autorů soustředěn na jednom místě, je prakticky možné pokoušet se o jeho zobecnění po stránce obsahové i metodické. Pro centralizaci mluví i další zřetele: soustředění finančních a hmotných prostředků si vyžadují značné náklady spojené se samotným archivováním a vybudováním systému zpětného získávání informací, stejně jako s informační službou, kterou by takové centrum — má-li sloužit svému účelu — mělo poskytovat. Mluví pro ni i zájem případných uživatelů, kteří chtějí najít na jednom místě maximum informací, a mnoho dalších důvodů, které nevypočítáváme.

Tak se zrodila myšlenka vybudování „archívů“, „bank“ nebo „knihoven“ primárních informací, která však přes svou zřejmou účelnost zůstávala po řadu let nerealizována. Teprve dosažení určité technologické a organizační úrovně společenského výzkumu zřejmě vytváří podmínky pro její uskutečnění. Patří k nim: rozvoj extenzivních a statistickou procedurou prováděných výzkumů (surveys, Umfragen) v době po 2. světové válce, poskytujících objektivizovanou a prakticky archivovatelná data, jejich jistá standardizace plynoucí z přijetí základních metodologických pravidel a vývoj technických prostředků, které umožňují získané informace

uchovat v kdykoli použitelné a snadno zpracovatelné formě (děrné štítky, děrné pásky, magnetické pásky atd.). Je to dále rozvoj výpočetní techniky, která dovoluje relativně snadno a kdykoli s uloženým materiálem podle potřeby manipulovat.

Po organizační stránce hrála roli pokračující institucionalizace společenského výzkumu, růst jeho prestiže, praktická aplikace jeho výsledků a zájem vedoucích výzkumných institucí na vzájemné výměně informací, koordinaci a kontrole.

Podmínky dozrály nejdříve ve Spojených státech koncem padesátých let. První archiv, *The Roper Center*, byl zde založen v roce 1957 a v roce 1962 vzniká při universitě v Michiganu *Výbor osmi (Committee of Eight)*, který si již klade za cíl podporovat rozvoj existujících a stimulovat vytváření dalších archivů informací získaných společenskými výzkumy (ve výboru se objevují jména jako Lipset, Glock, K. W. Deutsch, Coleman aj.). V roce 1965, kdy se pocituje potřeba činnosti značného počtu mezitím ustavených archivů vzájemně koordinovat, zakládá devatenáct severoamerických archivů ve Washingtonu *Radu archivů společenskovedních informací (Council of Social Science Data Archives)* s rozsáhlým koordinacním, informačním a výzkumným programem.

V současné době existuje ve Spojených státech dvacet devět archivů. K nejvýznamnějším patří *The Roper Public Opinion Research Center*, z dalších uvedme *The Inter-University Consortium for Political Research, International Data Library and Reference Service* při University of California, *Center for International Studies* při Massachusetts Institute of Technology, *Political Science Library and Political Data Program* při universitě v Yale, *National Opinion Research Center* při Columbia University, *International Development Data Bank* při Michigan State University. Některé archivů se specializují jen na určité informační okruhy.

Vývoj v evropských zemích jde pomalejším tempem. První archiv na evropské půdě byl zřízen v r. 1960 v Kolíně n./R., a dnes fungují kromě tohoto pracoviště archivů v Amsterdamu (*Steinmetz Stichting*), v Bergenu (*Rokkanův archiv při Michelsenově ústavu*), v Bad Godesberg (*Datum*, archiv soustřeďující informace z výzkumů sociálně demokratického výzkumného ústavu INFAS, konkurující archivů kolínskému) a v Colchesteru (*Social Science Research Council Data Bank* při University of Essex). Podle našich informací neexistuje dosud žádný archiv např. ve Francii a Itálii, ani v socialistických státech. Podle neuplných zpráv jsou ze socialistických zemí při jeho přípravě nejdále Poláci a určité organizační kroky byly již podniknuty v Maďarsku.

Lze tvrdit, že po desetiletém vývoji se archiv společenskovedních informací stal stabilní, v odborném světě uznávanou a stále nezbytnější institucí společenskovedního výzkumu. Fungování archivů dalo popud k řešení specifické problematiky spojené se zpra-

cováním přijímaného materiálu (popis, třídění, kódovací systémy, kontrola konzistence aj.), se zpětným získáváním uložených informací (použití *General Inquirer* a vývoj různých jiných systémů odvolávání dat) a s jeho analýzou a zobecněním (vývoj příslušných programů pro počítače aj.). Hledalo se optimální řešení často velmi obtížných problémů spojených se získáváním materiálu od autorů výzkumu — v cestě stojí jejich komerční zájmy, obavy před kritikou nebo prostě nezájem — a s použitím materiálu externími zájemci, a formulovaly se odpovídající právní a ekonomické vztahy. Jde o otázky, které ještě zdaleka nejsou jasné a jejichž uspokojivé řešení vždy znovu naráží na individualismus vědecké práce a ekonomický systém společnosti.

Hledají se i cesty ke spojení výzkumných pracovišť s archivů a případně archivů navzájem telekomunikačními systémy, které by umožňovaly rychlý a nenákladný přísun informací. Stejně se vyvíjejí i organizační formy jejich spolupráce. Evropské archivů se scházejí ve *Stálé komisi archivů společenskovedních informací (Standing Committee of Social Science Data Archives)*, jejíž založení stimulovalo UNESCO a která dosud vytvořila tři pracovní skupiny. Každé dva roky se schází *Evropská konference archivů společenskovedních informací (European Conference of Social Science Data Archives)*, pořádaná Mezinárodní radou společenských věd (*International Social Science Council*), a koná se *Evropský seminář o využití extenzivních výzkumů (Europäisches Seminar über die Anwendung der Umfrageforschung)*. Účastníci těchto čtyřtýdenních seminářů pořádaných UNESCO se školí v sekundární analýze materiálu uloženého v některých z evropských archivů. Americké archivů, jak již bylo uvedeno, vytvořily *Radu archivů společenskovedních informací (Council of Social Science Data Archives)*, která má i internacionální ambice a jejímiž členy se stávají i některé archivů evropské.

Pro konkrétnější představu o funkcích, činnosti a organizaci těchto archivů uvedme několik aktuálních informací o *Ústředním archivu pro empirické sociální výzkum* při universitě v Kolíně n./R. (*Zentralarchiv für empirische Sozialforschung*). Údaje o tomto pracovišti jsou pro nás z hlediska srovnatelnosti s našimi podmínkami podstatně zajímavější než informace o archívech amerických. Zajímavou zprávu o kolínském archívu uveřejnil na tomto místě před časem (viz bibliografie) již D. Slejška. Aniž bychom opakovali, co již bylo uvedeno, chceme ji nyní doplnit dalšími údaji ilustrujícími fungování a organizaci tohoto pracoviště, a to ve světle zkušeností posledních dvou let. Domníváme se, že právě tento typ informace by mohl být užitečný pro přípravu podobné instituce u nás. Úkolem tohoto pracoviště je shromažďovat, archivovat a zájemcům komunikovat informace získané empirickými společenskými výzkumy a informace o těchto výzkumech. Jde o tyto hlavní typy informací:

- (a) základní identifikační údaje o konaných a zakončených výzkumech (evidence a základní popis výzkumů),
- (b) primární materiál z výzkumů, které jejich autoři předali k archivaci,
- (c) metodologické informace o těchto výzkumech,
- (d) výzkumné nástroje (dotazníky, záznamní listy) v nich použité,
- (e) výzkumné zprávy z těchto výzkumů,
- (f) hotové statistiky,
- (g) časopisy,
- (h) odborná literatura.

K jednotlivým činnostem archívu:

(a) *Akvizice informací*: archiv se zajímá o primární materiál ze všech společenských výzkumů extenzivního typu konaných v německy hovořících zemích, pokud splňuje určité minimální požadavky (metodická úroveň výzkumu, úplnost, uspořádanost, přehlednost aj.). Pojem společenského výzkumu se dále nespécifikuje, takže kromě výzkumů sociologických se zahrnují i výzkumy ekonomické, politické apod. Zdrojem jsou výzkumné instituce vědecké (většinou univerzity) i komerční (většinou ústavy pro výzkum trhu a veřejného mínění). U žádných z obou skupin se archiv nesetkává s velkým pochoopením, dva největší západoněmecké komerční ústavy jej např. bojkotují. Autor poskytuje materiál dobrovolně a zdarma a zachovává si k němu vlastnické právo. Archiv se stává pouze držitelem, jehož dispoziční práva jsou vymezena dohodou s vlastníkem.

(b) *Archivace informací*: převzetí materiálu se účastní zástupce autorské organizace, s nímž pracovníci archívu doplní potřebné informace. Dále se materiál kontroluje co do úplnosti, konzistence a správnosti (některé tyto operace jsou automatizovány). Jednotkami archivace jsou jednak jednotlivé výzkumy, jednak jednotlivé otázky ve výzkumech respondentům položené. Tomu odpovídá i způsob evidence. V současné době archiv soustřeďuje informace z asi dvou set výzkumů, které jsou uloženy na cca 1 000 000 děrných štítků. Roční přírůstek je nyní asi padesát výzkumů, což je jen malá část skutečného počtu výzkumů každoročně v NSR probíhajících. Kromě výzkumů z německy hovořících zemí jsou k dispozici (pro výcvik v sekundární analýze) i duplikáty primárního materiálu z některých klasických výzkumů amerických.

(c) *Informační a poradenská služba*: archivovaný primární materiál a podklady z něho v archívu vypracované jsou k dispozici pouze pro vědecké, pedagogické a studijní účely. Komerční organizace k němu přístup nemají. Zájemci mohou používat všech kartoték, souhrnných podkladů i samotných děrných štítků, které si mohou přímo v archívu sami strojně třídít nebo duplikovat.

Bez omezení je přístupná knihovna archívu. Mimoto pracovníci archívu poskytují k problematice empirického společenského výzkumu konzultace. Na vlastní funkci archívu navazuje informační služba o výzku-

mech konaných v NSR. Každoročně se archiv obrací na všechna známá mu výzkumná pracoviště s dotazem, jaké výzkumy byly v daném roce dokončeny, jaké byly rozpracovány a jaké naplánovány. Z takto shromážděných informací se sestavuje seznam, který participující organizace dostávají k dispozici a jehož funkcí je usnadňovat vzájemné kontakty a koordinaci.

Archív slouží převážně vědeckým a studijním účelům. V loňském roce (přesněji v období od 1. 11. 66 do 31. 10. 67) využilo jeho služeb 240 jedinců a institucí, z toho studenti 40%, vědecké ústavy 42%, komerční organizace 8%, úřední místa a ostatní 10 procent.

Činnost archívu zabezpečuje patnáct pracovníků, tento počet však neumožňuje rozvinout všechny jeho funkce. Za současných podmínek by ideálním stavem bylo cca dvacet pracovníků, z toho cca sedm vysokoškoláků, zbytek administrativní a technické síly. Archiv je vybaven řadou strojů a má k dispozici služby univerzitního výpočetního střediska se samočinným počítačem a programátory.

Kolínský archiv tedy zatím plní především servisní funkce a vlastní vědeckou činnost (kromě řešení problematiky spojené s archivací a zpětným získáváním dat) se nezabývá. Perspektivně by své služby chtěl rozšířit i na další typy výzkumu (připomeňme si, že dosud archivuje jen extenzivní výzkumy provedené statistickou procedurou — Umfragen), převést veškerý primární materiál na děrné nebo magnetické pásky (aby jej bez dalších mezioperací bylo možno zavádět na vstup počítače) a zřídit experimentální laboratoř, která by vyvíjela a zkoušela různé technické novinky a vypracovávala také metodiku pro zevšeobecňování a hodnocení archivovaného materiálu. Mimoto se plánuje vývoj standardních programů pro výcvik studentů v sekundární analýze. Archiv participuje ve zmíněných mezinárodních organizacích a aktivně se účastní jejich konferencí.

Je pravděpodobné, že v podmínkách našeho společenského zřízení by archiv společenskovedních informací mohl navíc plnit řadu dalších funkcí, které v západních státech v úvahu nepřicházejí nebo přicházejí jen částečně, jako poskytovat podklady pro potřeby hospodářského plánování, řízení a sociální politiky; současně by se jeho zřízení a provoz měly setkávat s podstatně menšími obtížemi (k jeho zřízení lze centrálně koordinovat úsilí více vědeckých institucí, poskytování primárního materiálu autory nenaráží na konkurenční komerční zájmy, apod.).

Informační literatura

1. M. J. Lefcowitz, R. M. O'Shea, *A Proposal to Establish a National Archives for Social Science Survey Data*, *The American Behavioral Scientist* VI/7, 1963, str. 27-31.
2. R. L. Bisco, *Social Science Data Archives*, *The American Political Science Review* LX/1, 1966.
3. W. A. Glaser, R. L. Bisco, *Plans of the Council of Social Science Data Archives*, *Social Science Information*, vol. V, č. 4, prosinec 1966.
4. P. E. Converse, *The Availability and Quality of Sample Survey Data in Archives within the*

United States, v Merrit, Rokkan (vyd.), Comparing Nations, New Haven, 1966, Yale University Press.

- G. Schmolders, *Das Zentralarchiv für empirische Sozialforschung in Köln*, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, roč. 1963, č. 2.
- D. Slejška, *Ústřední archiv empirických sociálních výzkumů v Kolíně nad Rýnem*, Sociologický časopis, roč. 2, 1966, č. 5, str. 726–728.

Michal Illner

K I. celostátnímu sjezdu Polské společnosti politických věd

Ve dnech 18. a 20. prosince 1967 se konal ve Varšavě I. celostátní sjezd Polské společnosti politických věd. Probíhal za soustředěné pozornosti odborných kruhů i širší veřejnosti, jak o tom svědčí mj. zprávy v polském deníku tisku. Uzavíral jednu etapu ve vývoji společnosti, sdružující pracovníky různých vědních disciplín, předmětem jejichž studia jsou politické jevy. „Polskie towarzystwo nauk politycznych“ je totiž *integrující interdisciplinární organizace*. I. celostátní sjezd Polské společnosti politických věd byl — na rozdíl od mnoha jiných podniků této společnosti — vnitropolskou záležitostí a jen shodou okolností jsem se stala jeho jediným zahraničním pozorovatelem.

Vzhledem k tomu, že se v Československu rozvíjejí již delší dobu diskuse o „politické vědě“ či „politických vědách“, v nichž bývá též kladena otázka o vztahu „politologie“ a „sociologie politiky“¹, nebude na škodu úvodem této zprávy stručně připomenout historii vzniku Polské společnosti politických věd a koncepci, z níž její činnost vychází. Domnívám se, že diskuse, které předcházely a provázely vznik této Společnosti, mohou být podnětné i pro naše pracovníky v oborech politických věd.

V letech 1956 a 1957 došlo v Polsku v souvislosti s reakcí na obrodný proces vyvolaný XX. sjezdem KSSS jednak k plné institucionalizaci *sociologie*², jednak k diskusím o *politických vědách*. I když podnětem k těmto diskusím byly snahy o reorganizaci a novou obsahovou náplň výuky společenských věd na vysokých školách, přešly diskuse od problematiky „vyučovacího předmětu“ k diskusím o *vědeckém předmětu* těchto disciplín, které se zabývají některými stránkami politiky. Diskuse vyústily předně v konkrétní změny výuky na většině vysokých škol v Polsku³, dále pak ve snahu vytvořit „střešovou“ organizaci, která by sdružovala všechna pracoviště, jež se zabývají některými stránkami politického života. V roce 1960 byla změněna tato organizace v asociaci s individuálním členstvím, jež se stala základem dnešní Polské společnosti politických věd.

V té době dochází též k diskusím u kulatého stolu o pojetí „politických věd“. Polští teoretikové se vesměs přiklání k názoru, že není správné „konstituovat“ jednotnou politickou vědu — „politologii“, že je nutné zachovat *systém politických věd*. Zdůrazňují přitom, že se přiklání k francouzské a odmítají americkou koncepci political science.⁴ Proto sdružuje Polská společnost politických věd sociology politiky i historiky politiky a politických teorií, ekonomy — pokud se zabývají otázkami vnitřní či mezinárodní hospodářské politiky, právníky i filosofy politiky atd. Má dnes 295 členů, kteří pracují v šesti odbočkách: varšavské, krakovské, poznaňské, vratislavské, lublinské a toruňské, tedy v místech, kde je soustředěno nejvíce pracovníků z oboru politických věd, to jest v universitních městech. Je příznačné, že i polští sociologové politiky, například Jerzy J. Wiatr, zastávají multidisciplinární pojetí politických věd, zatímco se velká část našich sociologů, např. v diskusích u kulatého stolu při I. celostátní poradě ve Špindlerově Mlýně,⁵ klonila k názoru, že integrují vědou zkoumající politické procesy je *sociologie politiky*.

Ustavení Polské společnosti politických věd mělo ovšem pro polské vědce zabývající se otázkami politiky velký význam, zvláště pokud jde o možnosti navazování mezinárodních kontaktů. Polská společnost politických věd se stala členem Mezinárodní asociace politických věd (IPSA). Profesor S. Ehrlich, který byl v letech 1962–1964 předsedou Polské společnosti politických věd, je místopředsedou IPSA. Početná delegace polských „politologů“ se zúčastnila VI. i VII. světového kongresu politických věd i řady konferencí, které pořádala IPSA.⁶

Poměrně rozsáhlá vnitřní i mezinárodní činnost Polské společnosti politických věd, v jejímž čele stál v letech 1964–1967 Jerzy J. Wiatr, mohla být proto na svém I. celostátním sjezdu příznivě hodnocena. Sjezd se ovšem nesoustřeďoval na otázku „organizační“, ale k diskusím ke dvěma závažným tematickým okruhům politických věd: *národ a socialismus* a *socialistická demokracie*. K oběma tematickým okruhům byly rozeslány delegátům sjezdu předem rozmnožené hlavní referáty, takže většina zasedání mohla být věnována diskusi, mnohdy velmi živé a bezprostřední. Jejím kladem bylo i to, že k jednotlivým otázkám diskutovali pracovníci různých oborů, z nichž mnozí dosti nekonvenčně.

Aby bylo možné učinit si představu o zaměření diskuse, uvedeme nejdříve přehled hlavních referátů k oběma tématům a poté

některá hlediska jednotlivých referentů či diskutujících. K prvému tematickému okruhu byly předneseny tyto referáty: Adam Kruczkowski *Význam Říjnové revoluce pro národnostní otázku*, Jerzy J. Wiatr *Problematika národa z hlediska politických věd*, Stanisław Ehrlich *Národ a stát*, Marian Dobrosielski *O místě a úloze Polska v současném světě* a Ignacy Sachs *Konstituování národu a otázka společnosti v třetím světě*. K druhému tematickému okruhu, který v mnoha otázkách dosti úzce souvisel s tematikou některých referátů prvního tematického okruhu, byly předloženy a diskutovány přednášky: Zygmunt Rybicki *Aktuální otázky socialistické státnosti*, Adam Łopatka *Role strany v socialistickém systému v Polsku*, Sylwester Zawadzki *Technický pokrok a rozvoj socialistické demokracie*, Kazimierz Doktor *Problémy demokracie v průmyslovém podniku*.

Z referátů k tématu „národ a socialismus“ vzbudil největší pozornost — souhlasnou i kritickou — referát J. J. Wiatra. Z hlediska situace u nás je pozoruhodné, že se otázkami vymezení pojmu národ zabýval sociolog, zatímco se touto problematikou zabývají především naši historikové⁷. Wiatr charakterizoval nejdříve různé typy pojetí národa, jak se vytvářela v sociologii a historiografii v XX. století. Přitom analyzoval velmi důkladně zejména názory Floriana Znanieckého, Jos. Chalasiňského, Stanisława Ossowského a dalších polských autorů. Závěrem rozvedl a zdůvodnil svou koncepci národa jako sociálního jevu, která je dnes často považována za nejpracovanější definici národa v soudobé marxistické literatuře⁸. Podle jeho názoru je hlavním znakem národa jako sociálního jevu „národní sebevědomí“, které se vytváří u každého národa v procesu historického vývoje působením vždy různých souborů faktorů. Národ tedy představuje „historicky vzniklou pevnou pospolitost, formovanou na základě společných historických osudů, jež je charakterizována vědomím vlastní odlišnosti jako národa.“ Tak se například rozvinulo národní uvědomění polského národa v době, kdy příslušníci této pospolitosti žili na území tří státních útvárů, v nichž existovaly zcela odlišné — ve dvou z těchto útvárů feudální — hospodářské a politické struktury a z nichž každý náležel ke zcela jiné kulturní oblasti.

I když se ozvaly k Wiatrovu pojetí národa některé kritické hlasy, připomínající například, že jeho pojetí „národního vědomí“ má „mýtický charakter“, přesto je nutné uznat, že dnes většina historiků — včetně některých sovětských — nejen odmítá Stalinovy „rýsy“ národa jako neudržitelné pro charakteristiku většiny národů, ale přiklání se k zdůraznění „národního sebevědomění“ jako hlavnímu sociálnímu znaku národa. Podnětný byl v

tomto směru i referát Stanisława Ehrlicha, který se mimo jiné zabýval působením politických institucí na formování „charakteru“ a kultury národa. Ukázal, že kultura národa mohou formovat pouze takové státní instituce, které jsou demokraticky uznávány „celým národním společenstvím“, jinak mohou formovat namejvýš „folklor“.

Obdobně jako v diskusích o otázkách národa se ukázalo, že směr diskuse polských pracovníků politických věd je obdobný zaměření diskusí mezi našimi historiky novodobých dějin, tak se ukázaly shody i v diskusích k druhému tematickému okruhu, tj. v diskusích o otázkách socialistické demokracie. Tak byly kupříkladu jednoznačně odmítány stalinistické představy o vedoucí úloze strany jako jakéhosi „motorického centra“, které pomocí „transmisí“ — masových organizací — řídí každého člověka jako „kolečko“ státního stroje; bylo zdůrazněno, že problémy „odcizení“ se týkají institucí nejen v kapitalismu, ale i v socialistickém společenském systému. V některých příspěvcích — např. v referátě F. Zawadzského — se objevily velmi podnětné úvahy o funkci specialistů při řízení moderní společnosti, které však, jak ukázala i diskuse, někdy poněkud idealizovaly možnosti „automatizovaných“ řídicích center v budoucí společnosti, podobně jako je tomu v některých názorech autorů Richtova kolektivu u nás.

Za nejpodnětnější příspěvek z tohoto tematického okruhu považuji vystoupení Włodzimierze Brusa, který nejen vyslovil názor o nutnosti „depolitizace“ ekonomického řízení, jež je stává aktuálním tématem i u nás, ale také požadoval vytvoření „integrální demokracie“ s odůvodněním, že v každé národní či státní společnosti existuje trvalá potřeba ústrojně spojit pluralitu politických zájmů různých složek příslušné pospolitosti.

Vcelku vzato se domnívám, že diskuse k otázkám národa byla z našeho hlediska podnětnější než diskuse k otázkám socialistické demokracie. V jistých směrech se mi zdají názory našich teoretiků na určité otázky politického systému promyšlenější a progresivnější než některé diskusní příspěvky přednesené na tomto sjezdu. Mám na mysli zejména dílo kolektivu O. Šika, pokud jde o otázky řízení ekonomických procesů, názory F. Šamalíka na otázky sociologie práva a vztah člověka a institucí, apod. Tím více ovšem vysvítá potřeba institucionalizace politických věd u nás, aby se tak usnadnily vnitrostátní kontakty mezi jednotlivými pracovníky a pracovišti různých politických disciplín⁹ a aby byly umožněny i styky mezinárodní. Mezi českými i slovenskými vědeckými pracovníky v oboru sociologie politiky, dějin současnosti, politické ekonomie a hospodářské politiky i teorie státu a práva apod. je dosti myslivých lidí, kteří by svými zna-

¹ Za nejpodnětnější z těchto úvah považuji stať Jaroslava Klofáče a Vojtěcha Tlustého, *Poznámky ke vztahu politické vědy a sociologie politiky*, Sociologický časopis, 1967, č. 3, s. 245 a n.

² Podrobně se zabývá procesem obnovení sociologie v Polsku Jan Szczepański, *Současný stav polské sociologie*, Sociologický časopis, 1965, č. 2, s. 152.

³ Srovnej blíže stať Ivana Kolesára, *Výuka společenských věd a zejména politických věd na polských vysokých školách*, Přehled, 1967, č. 1, s. 66 a n.

⁴ Pojetím politických věd a jejich vztahem k sociologii politiky a politologii se zabývá Jan Macků, *Ke koncepci výuky politických věd na universitě ve Vratislavi*, Přehled, 1967, č. 1, s. 74 a n.

⁵ Srovnej Pavel Machonin, *I. celostátní poradě československých sociologů ve Špindlerově Mlýně*, Sociologický časopis, 1967, č. 3, zvláště s. 355.

⁶ Polská společnost politických věd vydává čtění publikace anglicky. Upozornuji zvláště na *Polish Round Table, Year-book 1967*, Polish Association of Political Sciences, Warszawa 1967.

⁷ Srovnej Jiří Kořalka, *K diskusím o pojmu národ*, Československý časopis historický, 1967, č. 6, s. 873 a n.

⁸ Pojetí národa Jerzy Wiatra pokládá např. za nejpracovanější historik Josef Kolejka, *Národ – nacionalismus – národnostní otázka*, vydala Filozofická fakulta, Brno 1967, stran 114.

⁹ Užitečnost interdisciplinárních kontaktů právě v oblasti politických věd se projevila například na semináři „Marx a 20. století“, který pořádala za účasti filosofů, ekonomů, sociologů a historiků Slovenský výbor Socialistické akademie v listopadu 1967 v Jasně pod Chopkom.